

Epoca lui Constantin Brîncoveanu: Quantumul birnicilor și tendințele demografice

LOUIS ROMAN

A rămas pînă acum necunoscut numărul birnicilor din Țara Românească în primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Un document publicat în urmă cu cîțiva ani — greșit datat, conținutul său a fost pus sub semnul întrebării — aduce un fir de lumină în problema dată. Este vorba de *arzihal*-ul unui Atanasie Thimniopolos¹ care denunță veniturile Valahiei la Poartă („efendiului meu, care va da firman”, „spre cunoștința devletului”). Autorul declară: „cunosc toată situația banilor care se luau din Valahia în fiecare an, potrivit vechiului obicei. Am scris și am înregistrat toți banii care se procurau și se predau la Vistierie”. În datele prezentate de Thimniopolos se disting aceste categorii fiscale: birnicii („raia din fiecare ogeac”); mănăstirile și preoții; marii boieri („emirii țării”); ceilalți boieri și breslele („isnafurile”). Valoare demografică are numai deslușirea referitoare la birnici: „Raiaua aflată în toate județele și înregistrată în condici este 200.000”, fiecare dînd cîte 2 1/2 lei la sfert, 10 lei pe an. Totalul veniturilor Vistieriei se ridică la 3.125.000 lei pe an, adică 6250 pungi.

Editoarea socotea că actul se referea la anii 1741—42, că autorul său ar fi fost în Țara Românească în slujba lui Nicolae Mavrocordat și a fiului său Constantin, că cifrele cuprinse în memoriu ar constitui o exagerare². Analiza internă a *arzihal*-ului și confruntarea sa cu realitățile epocii permit însă rectificarea acestor aserțiuni.

A. LA CE PERIOADĂ SE RAPORTEAZĂ INFORMAȚIILE PROCURATE DE DOCUMENT ?

1. El inserează dările anuale ale mănăstirilor și preoților. Or, ridicarea lor fusese dispusă — în cadrul amplei reforme fiscale întreprinse de Constantin Mavrocordat — prin anaforaua³ întărită de domn la 7 februarie 1741 (sau chiar 1740)⁴. Urmașul în scaunul bucureștean, Mihai Racoviță (1741—44), a menținut scutirea pentru mănăstiri⁵, obligînd însă la dajde pe

¹ *Reprezentanța diplomatică a Moldovei la Constantinopol (30 august 1741 — decembrie 1742). Rapoartele inedite ale agenților lui Constantin Mavrocordat*, ed. Ariadna Camariano-Cioran, București 1985, p. 284—285). (În continuare se va cita *Reprezentanța*...).

² *Ibidem*, p. 26, n. 59; p. 194 n. 310; p. 285, n. 504.

³ P. Teulescu, *Documente istorice publicate de...*, Seria întiiu, București, 1860, p. 67—68; Gh. I. Brătianu, *Două veacuri de la reforma lui Constantin vodă Mavrocordat (1746—1749)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria III, tom. XXIX (1946—1947), p. 435—443.

⁴ C. Dapontès, *Ephémérides dacts ou chronique de la guerre de quatre ans (1736—1739)*, II, ed. E. Legrand, Paris, 1881, p. L; Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, III, 1959, p. 300; Idem, *La grande charte de Constantin Mavrocordat (1741) et les réformes en Valachie et en Moldavie*, în Symposium „L'époque phanariote”, 21—25 octombrie 1970. *À la mémoire de Clodobule Tsourkas*, Thessaloniki, 1974, p. 365, n. 1; p. 369—370. Argumente pentru anul 1740: G. Iscrua, *Fuga țărănilor — forma principală de luptă împotriva exploatării în veacul al XVIII-lea în Țara Românească* în „Studii. Revistă de istorie”, XVIII (1965), nr. 1, p. 129, n. 31.

⁵ *Reprezentanța*..., p. 144 (12 aprilie 1742).

clerici⁶. Deci acea enumerare de venituri ale Țării Românești nu poate fi din 1741—42, când nu se percepeau dări de la mănăstiri, ori nici de la ele și nici de la cler.

2. Sintem înștiințați despre *catagrafia* care a așezat la bir 147.000 de bărbați, în afară de bresle; ea s-a efectuat după pacea de la Belgrad din 7/18 septembrie 1739, cu ocazia *reformei fiscale* aplicate de domn, în urma consultării cu arhierii și boierii⁷. Ni se precizează că reforma s-a efectuat chiar în 1739⁸ și ni se furnizează detalii: efectuată cu peceți, numărătoarea a dat la primul său șfert 367.000 lei, încasați de la „clasa țăranilor”⁹, de la birnici pentru a fi mai preciși. Cum știm că, după pacea din 1739, domnul a stabilit ca fiecare birnic să dea 10 lei pe an în 4 șferturi¹⁰, rezultă că cei ce au achitat *primul șfert* au fost în număr de 146.800 (367.000: 2 1/2 lei), având deci de-a face cu *catagrafia* mai sus menționată.

Altfel spus, reforma fiscală din timpul celei de-a treia domnii în Țara Românească a lui Constantin Mavrocordat (1735—1741) a început a se aplica nu de la începutul anului 1740, cum s-a opinat pînă acum, ci ceva mai devreme, cu ocazia încasării celui dintîi șfert după reunirea celor 5 județe de peste Olt cu Muntenia. În consecință, lista de încasări fiscale discutată în aceste file este anterioară sfîrșitului anului 1739, căci cuprinde dăjdiile mănăstirilor și preoților, cărora „așezămîntul” lui Constantin Mavrocordat le acorda scutiri.

3. Subzistă și alte argumente în sprijinul acestei concluzii. Denunțul pe care-l comentăm arată că birnicii din Țara Românească își dau dajdea în 4 rate pe an; or, Mihai Racoviță percepușe, în primele sale 12 luni de domnie (1 septembrie 1741—31 august 1742), 6 șferturi¹¹, ceea ce arată că memoriul nu se referă la acest interval. Thimniopolos afirmă că „raiaua... înregistrată în condiții este de 200.000”, dar seriile statistice din *Tabelul 1* dezminț categoric posibilitatea plasării numitei cifre în 1739—1742, unde maximele sînt 132.000 și 147.000 de gospodării.

4. Cifrele *arzial*-ului nu sînt nici din anii 1718—1739. El subliniază că „Valahia este împărțită în șaptesprezece *kaza*-le (județe)”. Or, între pacea de la Passarowitz și cea de la Belgrad cele 5 județe de dincolo de Olt s-au găsit sub stăpînirea Curtii din Viena, domnului de la București rămînîndu-i numai 12 departamente de la est de rîu.

5. Ținînd seama de constatările de mai sus, informațiile memoriului trebuie plasate înainte de 1718. Autorul afirmă că a fost 15 ani în serviciul lui Nicolae (nu și în cel al fiului Constantin) Mavrocordat, care „a stăpînit” Valahia 13 ani (durata celor două domnii ale tatălui a fost într-adevăr de 12 1/2 ani: 1715—1716 și 1719—1730). Thimniopolos și-a redactat comunicarea

⁶ *Ibidem*; p. 194, 231, 248 (știri din iulie — octombrie 1742).

⁷ [Mihai Cantacuzino], *Istoria politică și geografică a Țerei Românești*, ed. G. Sion, București, 1863, p. 50; [F.-W. von Bauer], *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte ottomane*, Francfort et Leipsic, 1778, p. 48; Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țerei Muntenesti și a Moldovei*, trad. G. Sion, vol. II, București, 1859, p. 154; vol. III, p. 204, 211.

⁸ Mihai Cantacuzino, *Istoria politică și geografică...*, p. 48; F.-W. von Bauer, *op. cit.*, p. 72.

⁹ F.-W. von Bauer, *op. cit.*, p. 72.

¹⁰ Mihai Cantacuzino, *Istoria politică și geografică...*, p. 50; Idem, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 483.

¹¹ *Reprezentanții...*, p. 194—237.

Tabel 1 — Unitățile birnice din Țara Românească, 1641—1746

Anul	A	B	Anul	A	B
Către 1641		70.000	septembrie 1741 — iulie 1742		132.000
Aprilie 1701 — noiembrie 1708/ noiembrie 1710?		200.000	15—30 iulie 1742	116.000	
1735—37	112.843		1745	70.000	
Post 4/15 sep- tembrie 1739	125.000	146.800/ 147.000	1746		130.000
1740—41	120.000				

Observații: A = Cifre probabil în mod obișnuit comunicate; B = Înregistrări, probabil reale, ținute în secret. Problema importantă a secretului fiscal în secolul al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea, în Țările Române, ca și în celelalte state europene, va fi tratată în alt loc. Aducem aici argumente pentru nevoia de a disjunge între cele două coloane: a) pentru sfârșitul anului 1739 ne parvin două cifre, ambele desemnând totalul birnicilor, cea mică provenind din sursă otomană; b) numerele indicate sub anii 1739 B și 1741—1742 rezultă din calcule, bazate pe încasările Vistieriei, ele fiind deci reale; c) în septembrie 1742, capuchehaiele Moldovei comunică la Iași că domnul muntean „a ascuns” cam 1000 de pungi din veniturile obținute, (*Reprezentanța...*, p. 222); d) pentru fiecare din trei domnii muntene succesive, deținem cantumuri diferite de birnici: Constantin Mavrocordat (anii 1735—41: 125.000 și 120.000, dar și 147.000); Mihai Racoviță (septembrie 1741—iulie 1742: 116.000 și 132.000 birnici); Constantin Mavrocordat (1744—1748: 70.000 și 130.000), astfel încât fiecare domnie este reprezentată în ambele coloane, cu semnificații financiare diferite; e) fiecare din cele două serii statistice astfel constituite are deplina sa coerență.

Surse: 1641, D. Mioc, *Reforma fiscală din vremea lui Matei Basarab* în „Studii. Revistă de Istorie”, XII (1959), nr. 2, p. 65; Louis Roman, *Populația Țării Românești în secolele XIV—XV*, în „Revista de Istorie”, XXXIX (1986), nr. 7, p. 676, p. 683 (n. 61—62); estimăție pe baza mediei sumelor plătite de birnici și a numărului satelor de bir. Este vorba deci de cifra reală a respectivei categorii de contribuabili, ceea ce ne îndreptățește a o plasa în coloana B. 1701—1710 — *Reprezentanța...*, p. 284—85 (pentru datare: discuția din paragraful A). 1735—1737 — Hurmuzaki, *Documente...*, vol. VI, București, 1878, p. 518—25 (28 943 gospodării la 8 august 1735 în *Cis-Alutana Wallachia*, sub administrația Curții din Viena; nu s-au inclus aleșii și neguțătorii, care aveau un regim fiscal deosebit de cel al birnicilor); Șerban Papacostea, *Populația Țării Românești în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit*, în „Studii. Revistă de Istorie”, XIX (1966), nr. 5, p. 937 (cifre rotunjite referitoare la cele 12 județe muntene de la est de Olt: 83 900 menaje). Unificarea celor două totaluri dă o valoare orientativă, căci îmbină numere rezultate din procese evolutive diferite: pe de-o parte, evidențele reale ale locuitorilor înregistrați dincolo de Olt; pe de alta, seria statistică, specifică probabil rubricii A, a populației din teritoriul de la răsărit de amintitul riu. Aceasta și este explicația extinderii sumei pe ambele coloane A și B. 1739 A — *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, ed. Mihail Guboglu, București, 1965, nr. 922 (20—28 iunie 1765: „la cucerirea” județelor de dincolo de Olt). 1739 B vide A.2 din articolul de față, 1740—41 — Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 483 (după reforma din 1739, pe an se încasau 1 200 000 lei). Calcul = 1200 000 = 10 lei. 1741—1742 — *Reprezentanța...*, p. 194, 285 (venit de 3300 pungi la 5 șefeturi ale birului). Calcul = 3300 x 500 lei/5 șefeturi x 2 1/2 lei. 1742 — *Reprezentanța...*, p. 234; Ariadna Camarinar-Cioran, *Rapoartele inedite ale capuchehaielei lui Constantin Mavrocordat (august 1741 — decembrie 1742)*, în „Studii. Revistă de Istorie”, XIV (1961), nr. 4, p. 965 (7 octombrie 1742; totalul găsit la șfortul trecut). Acesta era șfortul din august, scos la 15 iulie 1742 (*Reprezentanța...*, p. 194). Încasarea primei sale părți, deci și alcătuirea catastişelor Vistieriei, se făceau în 15 zile (*Ibidem*, p. 149, 231). 1745 — F. W. von Bauer, *op. cit.*, p. 48, 1746 N. Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondențe diplomatice străine*, II, București, 1910, p. 9.

după septembrie 1730: ultimul eveniment de istorie munteană conținut este prima domnie a lui Constantin Mavrocordat (3 septembrie — post 4 octombrie 1730); atunci cei 15 ani în serviciul lui Nicolae Mavrocordat se plasează între 1715 și 1730. Cum însă, din acest răstimp, numai în anii 1715—1718 Țara Românească a deținut toate cele 17 județe amintite în documentul analizat, se poate deduce că acesta din urmă a inclus cifre fiscale obținute de semnatar în răstimpul 25 decembrie 1715—14 noiembrie 1716, când Nicolae Mavrocordat „stăpînea” în Valahia iar autorul se găsea în slujba sa. Dar erau ele oare date contemporane?

6. Nota lui Thimniopolos destăinuie existența a 4 șferturi la plata birului. Norma a fost introdusă de Constantin Mavrocordat prin „așezămîntul” său din 7 februarie 1740/1741¹², dar — așa cum am văzut — cifrele documentului nu pot fi din acea vreme. O reformă fiscală asemănătoare aplicase anterior Nicolae Mavrocordat, în al patrulea an al celei de-a doua domnii (martie 1722 — februarie 1723)¹³, însă demonstrația de mai sus a probat că *arzihal*-ul își culegea informațiile într-o perioadă precedentă. Sistemul îl construiește mai înainte Constantin Brîncoveanu, prin reforma fiscală din aprilie 1701¹⁴: „au făcut rumtori ca să dea toată țara într-un an dă patru ori”¹⁵ (nu discutăm aici despre cele patru soroace, la care-și achitau dajdea unele bresle / răfeturi / isnafuri de neguțatori¹⁶, ci despre plata birului). Cu toate că, sub presiunea nenumăratelor cereri otomane, în anii următori s-au mai scos și alte dări¹⁷, reforma era totuși în vigoare și la 25 noiembrie 1708, când domnul specifica ce intra în „bir de țară”: „haraci”, „vel samă”, „sama a doao” și „a treia”¹⁸.

La începutul domniei sale, Ștefan Cantacuzino — rostind cuvinte grele la adresa predecesorului său — desființa văcăritul (4 mai 1714)¹⁹, dar enumera șase rate anuale: birul haraciului, lipsa haraciului, adaosul haraciului, vel sama, sama a doua și a treia (8 mai 1714)²⁰. Ratele suplimentare se introduseră cu cîțiva ani mai devreme: primele mențiuni pe care le cunoșteam ale „adaosului haraciului” sînt din 1 octombrie 1711²¹ și 15 decembrie 1711²²

¹² P. Teulescu, *op. cit.*, p. 75—76.

¹³ Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 260.

¹⁴ Constantin Giurescu, *Introducere la Documente și regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu după condica Vistieriei*, în „Studii și materiale de istorie medie”, I, 1956, p. 229—230; Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare...*, p. 255—258.

¹⁵ Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu voievod (1688—1714)*, ed. Aurora Ilieș, București, 1970, p. 134.

¹⁶ N. Iorga, *Opere economice*, ed. Georgeta Penelea, București, 1982, p. 625—626.

¹⁷ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea a 2-a, București, 1946, p. 639, 641—642; H. Chircă, *op. cit.*, p. 230; Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin vodă Brîncoveanu. Viața, domnia, epoca*, București, 1969, p. 118—119.

¹⁸ N. Iorga, *Acte românești din Ardeal privitoare, în cea mai mare parte, la legăturile secuilor cu Moldova*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, vol. II (1916), p. 259—260, n. 79.

¹⁹ Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, DXVIII/1.

²⁰ Ibidem, L/24, CCXCII/12 a. Vezi și Louis Roman, *Les Transilvains en Valachie (XVIII^e siècle — début du XIX^e siècle)*, în „Revue roumaine d'histoire”, XI (1972), nr. 5, p. 782—783.

²¹ *Catastih de toate veniturile domniei...*, ed. Ion-Radu Mircea, în „Manuscriptum”, XVI (1985), nr. 4, p. 24.

²² Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a Vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V, 1962, p. 399—400.

(avem în vedere darca percepută de la birnici, iar nu sumele impuse sub acest nume de Poartă-ca supliment la cuantumul anterior al haraciului și menționate cu începere din 1703 și chiar din 1699)²³. Cum anul fiscal începea la 1 decembrie²⁴, știm astfel că „adaosul haraciului” se percepea în țară cu siguranță în anul fiscal 1710—1711, căci el este atestat în octombrie 1711. Cînd ulterior se hotărăște a se da numai 4 dăjdii, aceasta este o favoare, așa cum se face la 10 martie 1713 pentru hanul lui Iordache mare clucer de arie (din cele 6 dări mai sus enumerate, se vor plăti numai prima, a 3-a, a 4-a și a 6-a)²⁵.

Astfel încît, reforma din aprilie 1701 s-a aplicat în mod cert pînă la 25 noiembrie 1708, de cînd provine ultimul document ce-l cunoaștem, referitor la 4 șferturi. Rămîne cu titlu ipotetic că sistemul ar fi putut funcționa chiar pînă în noiembrie 1710, deoarece cea mai veche mențiune pe care-o știm privitoare la o rată suplimentară se referă la anul fiscal ce începea la 1 decembrie 1710. Cifrele din *arzihal* se referă deci la aprilie 1701 — noiembrie 1710?

7. În acești ani era prezentă și cealaltă condiție pusă de termenii memoriului: dările anuale ale clerului. Ele s-au perceput de la începutul și pînă la sfîrșitul domniei Brîncoveanului²⁶, fiind ridicate însă la 27 aprilie 1714, cînd preoților și diaconilor li se impunea a da numai „poclonul” mitropolitului și episcopilor²⁷.

B. CIFRA DE 200.000 DE BIRNICI NU CONSTITUIE OARE O EXAGERARE?

1. Ea este, indiscutabil, foarte înaltă (*Tabel 1*), ceea ce a și stîrnit, așa cum am văzut (*supra*: nota 2) aprecierea că ar fi rezultat dintr-o exagerare. Concluzia ar fi fost într-adevăr corectă, dacă am fi fost în prezența unei evidențe a Vistieriei din 1741—1742. Cu raportare însă la primul deceniu al secolului, lucrurile își schimbă radical înfățișarea.

Să ascultăm înainte de toate mărturiile contemporane²⁸. În mai 1703, marele dragan Alexandru Mavrocordat Exaporitul și vizirul Rami declară sultanului: „... Țara Românească s-au umplut dă norod și iaste îndăstulată foarte...”²⁹. La 23 ianuarie 1705, Constantin Brîncoveanu scrie Sfatului cetății Brașovului: „ajungând țara aciasta la mare greu, de vreme ce i s-au dus numele la Poartă Împărății(i) turcești, cum că într-aciastă țară s-au strănsu atăta om și atăta dobitoc, și den Țara Turciască, și den Țara Ungurească, și den Moldova, de iaste plină de oameni și de dobitoace, și, cu acest nume

²³ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 198, 200, 206; Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 150—151, 171—172.

²⁴ H. Chircă, *op. cit.*, p. 215.

²⁵ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 705, f. 544. (Documentul ne-a fost cu bună-voință semnalat de colegul Constantin Bălan).

²⁶ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 391—392 (29 mai 1698). Vezi și Nicolae Stoicescu, *Regimul fiscal al preoților din Țara Românească și Moldova pînă la Regulamentul Organic*, în „Biserica Ortodoxă Română”, DXXXIX (1971), nr. 3—4, p. 338—341.

²⁷ Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, CDXCII/2, 2 bis. Vezi și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 341.

²⁸ Vezi și Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare...*, p. 250, n. 2; p. 259—260.

²⁹ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 222.

mare ce s-au făcut ticăloasei de țări, ne-au încărcat cu dările, cât iaste peste puțința săracilor, și nu mai conțenescu cu cerutul..."³⁰. La 13 ianuarie 1707, domnul trimite la aceeași adresă o scrisoare despre „multele păsuri”, și mari cereri și grele porunci ce avem de la cei ce ne stăpănescu”, motivul fiind „acest nume mare ce s-au făcut că e țara aciasta plină de om...”³¹. Și cronica moldovenească va comenta apoi că, în vremea lui Constantin Brîncoveanu, „era Țeara Muntenescă plină de oameni și de tot belșugul...”³², iar anaforaia întărită de domn în februarie 1740/1741 va aprecia că la vodă Brîncoveanu „țara era bine întemeiată...”³³.

2. Posteritatea a păstrat, de asemenea, această tradiție, agrementînd-o chiar cu anumite detalii ce stîrnesc interesul nostru. Ni se spune că, sub amintitul domn, în țară erau 700.000 de „perechi căsătorite”, pe cînd acum se află numai 70.000³⁴. Informația se prezintă și sub această formă: în timpul lui Constantin Brîncoveanu erau 700.000, iar sub Constantin Mavrocordat — „cînd eram secretarul lui” — erau 400.000³⁵. Să încercăm a împrăstia confuziile care planează asupra acestor date. 400.000 de gospodării trebuie reduse la 40.000 și pentru că aplicarea grătită a multiplicatorului 10 era mult îndrăgită în veacurile trecute³⁶, dar și pentru că numai astfel ajungem la un număr rezonabil: cel al birnicilor din Țara Românească după 1748³⁷.

700.000 de gospodării în primii ani ai secolului al XVIII-lea în Țara Românească — oricînd ar părea de curios, unii istorici i-au dat crezare! constituie un quantum imposibil ($\times 5 = 3.500.000$ suflete!!) cînd populația

³⁰ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. X, București, 1905, p. 32.

³¹ *Ibidem*, p. 371–373; Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV, partea a 2-a, ed. N. Iorga, București, 1913, p. 1514; N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. III, Vălenii de Munte, 1932, p. 276–278.

³² Pseudo-Nicolae Muste, *Letopiseșul Țării Moldovei de la domnia lui. Istrati Dabița vv. pînă la a treia domnie a lui Mihail Racoviță vv.*, în *Cronicele României sau letopiseșele Moldaviei și Valahiei*, ed. Mihail Kogălniceanu, vol. III, ed. II, București, 1874, p. 31.

³³ P. Teulescu, *op. cit.*, p. 71.

³⁴ Chesarie Daponte, *Catalogul istoric al căminilor însemnați din secolul XVIII, dintre cari marea majoritate au trăit în Țările Române, Valahia și Moldova (1784)*, la C. Erbiceanu, *Cronicații greci cari au scris despre români în epoca sanariotă*, București, 1888, p. 172; Ath. Comnen Ipsilanti, *Scriseri bisericesti și politice*, în Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XIII, partea 1-a, București, 1909, p. 176; vol. XIII, partea a 2-a, București, 1914, p. 158. Autorul a fost în Principate la 1764–1765, dar scrierile le-a compus post 1790. Vezi Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XIII, partea 1-a, p. 172–173; vol. XIII, partea a 2-a, p. 155, 159; Olga Căcinci, *Informații despre organizarea administrativă și fiscalitate în Țara Românească (1764–1765) în opera lui Atanasie Comnen Ipsilanti*, în „*Studii. Revistă de istorie*”, XIX (1966), nr. 2, p. 343. Pentru problema enunțată vezi și Constantin Reza-chievici, *o apreciere asupra populației Țării Românești în vremea lui Constantin Brîncoveanu*, în „*Revista de istorie*”, XXXVI (1983), nr. 11, p. 1145.

³⁵ C. Daponte, la Emile Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, vol. III, Paris 1881, p. 256, (tradus cu deteriorarea cifrelor, de C. Erbiceanu în „*Biserica Ortodoxă Română*”, XIV (1890–1891), p. 358); Nestor Camariano, *Constantin Dapontès et les Principautés Roumaines*, în „*Revue des études sud-est européennes*”, VIII (1970), nr. 3, p. 493.

³⁶ Louis Roman, *Așezările rurale ale Țării Românești în veacurile XVI–XIX*, în „*Revista de istorie*”, XXXI (1978), nr. 8, p. 1399–1400.

³⁷ Idem, *Démographie et société aux Pays Roumains (XVI^e–XIX^e siècles)*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. VI, partea 1-a, București, 1980, p. 284, *Tableau 1*; Idem, *Statistiques fiscales et statistiques démographiques, cu les fausses apparences (Les Pays Roumains et autres régions européennes aux XV^e–XIX^e siècles)*, în „*Annales de démographie historique*”, Paris, 1985, p. 248, *Tableau 2*.

teritoriului Țării Românești în 1859 abia a atins 2.400.921 persoane³⁸ și numai în 1899 a ajuns la 3.840.760³⁹. Este, desigur, o exagerare, urmărindu-se din nou utilizarea coeficientului 10, și anume 700.000 *versus* 70.000, acest ultim număr reprezentând totalul real al dajnicilor din Valahia în anumite perioade ale veacului al XVIII-lea⁴⁰.

Transcenzind exagerări indubitabile, rămînem totuși cu un ce palpabil: de-a lungul întregului secol amintit se transmite vestea numărului incomparabil mai mare de birnici de la începuturile sale, față de cel din perioadele ulterioare.

Știri mai precise furnizează Lionarde Panzini. În scrisori — trimise din București, în decembrie 1776 și februarie 1777 — el afirmă că „înainte ca Muntenia să fi fost atît de tiranic tratată de turci și de instrumentele grecești ale tiraniei lor” (deci anterior domniilor fanariote), țara avea „peste 200 mii de familii”⁴¹. Ideea — sîntem uimiți a întîlni și aici cifra memoriului discutat mai sus — provine, probabil, de la foarte informatul Mihai Cantacuzino banul⁴², cu care Panzini se putea întîlni (el a sosit în București în primăvara anului 1776, prima sa scrisoare pînă acum cunoscută fiind din 26 iulie⁴³; banul a părăsit definitiv Bucureștii, pentru a se stabili la Petersburg, la 2 mai 1776)⁴⁴.

3. Concludente se dovedesc seriile statistice. La 1641, cercurile informate muntene consideră că satele țării numără 200.000 de case, iar calculele cu referire la acest an — efectuate în temeiul unor surse diverse — ajung la o populație totală de 1,0—1,1 milioane locuitori. Este astfel evident că cei 200.000 de birnici ($\times 5 = 1.000.000$ persoane) de după aplicarea reformei din aprilie 1701 — la care se adaugă alte categorii contribuabile, precum și populația exonerată de dări (pe drept ori în afara cadrului legal) — se înscriu fără dificultăți în seria statistică din *Tabelul 2*.

Tabel 2 — Efectivul locuitorilor munteni, 1448—1791 (mil.)

Anul	1448	1641	1791
Persoane ^a	0,7	1,0—1,1	1,5
Case		0,2	

a Cifre rotunjite

Sursa: Louis Roman, *Populația Țării Românești în secolele XIV—XV*, p. 678, Tabel 8; p. 683, n. 68.

³⁸ *Lucrări statistice făcute în anii 1859—1860. Din lucrările statistice a(le) Moldovei*, vol. II, Iași, 1862, p. 124—125: „Anale statistice pentru cunoștința părții muntene din România”, vol. I, partea a 2-a, București, 1860, p. 108—109; vol. VI, 1865, p. 7.

³⁹ L. Colescu, *Analiza rezultatelor recensămîntului general al populației României de la 1899* (1905), București, 1944, p. 32, Tabel 2.

⁴⁰ A se vedea tabelele indicate la n. 37.

⁴¹ N. Cortese, *La Valachia durante il principato di Alessandro Ipsilanti (1774—1782)*, în „L'Europa Orientale”, II, Roma, 1922, nr. 3, p. 168, 174.

⁴² Louis Roman, *Izvoare din perioada 1750—1790 referitoare la localitățile și populația Țării Românești*, în „Studii și articole de istorie”, XIV, 1969, p. 91—101.

⁴³ N. Cortese, *op. cit.*, p. 161, 166.

⁴⁴ Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 195—197.

Pe la 1641, materia fiscală munteană era constituită numai din 70.000 de țărani birnici (*Tabel 1*). Creșterea pînă la 200.000 birnici în 1701—1710 este, desigur, impresionantă, dar se dovedește reală. O arată înmulțirea enormă a încasărilor fiscale: de la 2000—3000 de pungi anual în 1678—1681, la 6250 de pungi pe an în timpul reformei brîncovenesti; acest ultim venit însuși este credibil, căci și Mihail Racoviță în 1741—1742 scotea într-un an 6000 de pungi de bani (*Tabel 3*), iar atestările timpului, referitoare la multitudinea sumelor încasate și la bogățiile lui Constantin Brîncoveanu sînt convingătoare ⁴⁶.

Tabel 3 — Birnicii și încasările fiscale ale Țării Românești 1678—1742

Anul	1678—79	1679—80	1680—81	1701—1708/1710	1741/1742
Domnul	Șerban Cantacuzino			Constantin Brîncoveanu	Mihail Racoviță
Birnici				200 000	116 000/ 132 000
Încasări fiscale anuale (pungi)	2000	3000	peste 3000	6250	6000

Surse: 1678—81 Radu Popescu, *op. cit.*, p. 176. 1701—10 — *Reprezentanța...*, p. 284—85 (pentru datare: discuția din paragraful A). 1741—42 — *Reprezentanța...*, p. 222 (a se compara cu p. 194); *Tabelul 1* din lucrarea de față.

Măsurile au fost cumpănite cu grijă: „... au aflat ca să facă un așezămint să știe fieștecine ce să dea într-un an, mai ușurînd pre cei ce să vedea și să părea că sînt îngreuițați și mai slabi, și mai adăugînd pre cei ce să vedea că sînt mai ușori și mai cu putere” ⁴⁶. Se crea astfel posibilitatea măririi numărului satelor de bir, precum și al birnicilor (dar și al altor categorii dajnice) în fiecare localitate. Acesta și era rostul reformei înseși, care consta în trecerea la *ruptoarea generalizată* de la sistemele anterioare (*temeiul* folosit pentru birnici și *birul drept* aplicat la breslele fiscale) ⁴⁷.

Elaborarea unui nou sistem fiscal — care, pornind de la ameliorarea înregistrării contribuabililor, avea drept scop multiplicarea veniturilor — era o necesitate. Este suficient să răsfoim cronicile pentru a o constata: complicata conjunctură internațională a țării, precum și solicitările continue și nemiloase ale Porții se suprapuneau vechilor nevoi pecuniare ale domniei ⁴⁸. Accentele elocvente sînt frecvente: „lacoma și tirăneasca cererea lor...”, „grele păgînești și cereri fără de cale”, „lăcomia păgîneasă”, „nu mai stau nici păgînii cu cerutul și cu mîncatul cu zecile și sutele de pungi”, „cererile

⁴⁶ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 199; *Căldători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 386 (A.-M. del Chiaro Fiorentino); etc.

⁴⁷ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 134.

⁴⁸ H. Chircă, *op. cit.*, p. 228.

⁴⁹ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 134; *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ed. Constant Grecescu, București, 1959, p. 29.

păgînilor mari și nesuferite”, „cumplita și nesățioasă lăcomie a turcilor”, „cererile nesățioase ale turcilor de lemn, cai și bani...”, „supărări dă la turci” etc.⁴⁹. S-a estimat chiar că, din veniturile muntene, 3/4 erau preluate de Imperiul otoman⁵⁰.

C. CE TENDINȚE POT FI INDUSE CU PRIVIRE LA EVOLUȚIA POPULAȚIEI?

Cele de mai sus permit a se aborda într-o nouă lumină unele concluzii anterioare. Constantin Giurescu considera că reforma din primăvara anului 1701 și reintroducerea ulterioară a vătăritului ar fi avut „drept urmare o creștere simțitoare a populațiunei” muntene⁵¹. Ideea a fost susținută și ulterior, formulându-se și părerea că am avea de-a face cu „o adevărată explozie demografică”. Se verifică oare asemenea încheieri?

1. În a doua jumătate a veacului al XVII-lea și în primele decenii ale celui următor se produc ample mutații în formele de stăpînire asupra pămîntului, morilor, viilor, livezilor, grădinilor ș.a., care afectează mii de ocini și părți din moșiile cetelor devălmașe: 12–14% din vânzările acestor bunuri se fac în beneficiul unor megieși înstăriți, dregători și slujitori locali, neguțători, meseriași etc.; restul însă se concentrează în mîinile boierilor, mănăstirilor și domniei. Cam 2/3 din sătenii care-și înstrăinează posesiunile rămîn țărani liberi fără ocină sau cu loturi insuficiente traiului, care lucrează cu învoială pe domenii; într-o situație similară se află și vecinii eliberați numai cu capetele. Pe de altă parte, cetele megieșilor întreprind noi defrișări și curățiri, țărănimea neaservită în general implicîndu-se mai puternic în activități productive destinate pieții. Și în mediul urban sporește în mod însemnat numărul celor angrenați în producție, în principal meșteșugari și neguțători specializați⁵². Insuficiența izvoarelor împiedicîndu-ne deocamdată să măsurăm consecințele demografice ale unor asemenea transformări socio-economice, sîntem nevoiți a le intui măcar liniile lor generale: fertilitatea superioară în mediile mai înstărite, pe care o constatăm în Țările Române și în general pe plan european înainte de sfîrșitul secolului al XVII-lea ori începutul celui de al XIX-lea, poate arăta anumite înaintări sau regrese de natalitate în diverse categorii sociale, dar nu este de natură a produce din acest punct de vedere — schimbări esențiale în nivelul de populație a provinciei. Cu privire la natalitate, deocamdată nu putem deci desprinde decît o încheiere de ordin general, referitoare la o mai largă perioadă.

2. În ceea ce privește starea de sănătate a populației și mortalitatea, le putem în oarecare măsură detalia, ce-i drept nu încă printr-o analiză cantitativă, ci numai una calitativă. Observînd că momentul aplicării „așază-mîntului” (aprilie 1701) desparte epoca brîncovenească în două părți aproximativ egale, formulăm întrebarea: este cumva o deosebire netă între ele sub aspectul impactului calamităților mortifere? (a se vedea *Anexa*).

I. *Anii 1688–1700*. Au loc invaziile habsburgică și tătară, însoțite de jafuri și robiri, precum și de o băjenire populară de proporții (1689); se

⁴⁹ Rădu Greceanu, *op. cit.*, p. 134, 157, 159, 161, 180, 277, 278.

⁵⁰ Constantin Giurescu, *op. cit.*, p. XLI–XLIII.

⁵¹ *Ibidem*, p. XXX.

⁵² Louis Roman, *Laboratorul de demografie istorică în anul universitar 1985–1986 în „Revista de istorie”, XXXIX (1986), nr. 11, p. 1146.*

petrec și „răotățile”, operate de oamenii lui Thököly (1690). Lăcustele „au pedepsit” țara (1688—1691), provocând foamete (1690—1691). Traversarea țării de către tătari (1694) cauzează pierderi recoltei, iar marșul coloanei otomane (1695) determină o nouă refugiere de masă din șleahul oștirii. Se adaugă episoade contagioase (1689, 1693, 1696—1697), o furtună năpraznică de largă extensiune (1697), lipsuri alimentare (primăvara anului 1698) și raporturi otomane de oameni (1699).

II. *Perioada 1701—1714*. Din nou se petrec accidente epidemice (1708, 1710), dar de data aceasta se dezlănțuie și o înfricoșată molimă de ciumă (1706—1707). Dacă în 1702 se întâmplă foamete (informație neverificată), în 1711 se unesc multiple cataclisme: lăcuste, secetă, foamete, epizootie, impactul grav al războiului ruso-turc. *În fine*, arde Tirgoviștea (1712) și din nou carențele alimentare își arată colții (primăvara anului 1713).

În ciuda caracterului său relativ, să încercăm totuși o cuantificare a principalelor rele, care-au apăsât viața oamenilor pe cele două segmente temporare: I: pătrunderi de oștiri străine 4, băjeniri masive 2, lăcuste 1, foamete 1, epidemii —. II: război 1, lăcuste 1, foamete 1 (poate chiar 2), epidemii 1.

Punând în cumpănă calamitățile, constatăm că cea de-a doua perioadă nu prea rămâne în urma celeilalte, nedeosebindu-se esențial sub aspectul factorilor mortiferi, ce înrăutățeau condițiile de viață ale oamenilor. Diferențierea — în profitul anilor 1701—1714 — se creionează poate din lipsa acum a băjenirilor de masă și dintr-o fiscalitate mai puțin apăsătoare, drept urmare a „așezămintului” din aprilie 1701. Dacă nu poate fi vorba prin urmare de o reducere simțitoare a mortalității, se poate conjectura atenuarea ei în perioada a II-a față de cea precedentă.

Sinteza asupra cataclismelor ne îngăduie totodată înțelegerea încă unei situații. Anii 1701—1710 au permis aplicarea reformei fiscale, fiind o oază interbelică de relativă liniște externă (tulburată numai de creșterea solicitărilor Porții), iar pe plan intern îngrijorările apărând numai în unul sau două momente (foametea — luată sub beneficiu de inventar — în 1702, dar mai ales contagiunea din 1706—1707).

3. Drept argument al creșterii însemnate a populației s-au evocat, de asemenea, imigrările pe care și Constantin Brîncoveanu le amintește în mai sus citata scrisoare din 23 ianuarie 1705 către brașoveni: s-a dus vestea la Poartă că în Țara Românească „s-au strânsu atâta om” de la sud de Dunăre, din Transilvania și din Moldova. În acei ani însă, transmigrațiile definitive dinspre nord și nord-est se pare că n-au înglobat chiar așa de mulți pribegi; în ceea ce-i privește pe curuții lui Emeric Thököly, sosiți în 1690, ei au trecut curînd peste Dunăre.

De dincolo de fluviu, cantumul refugiaților a fost ceva mai mare: pînă la 5000 persoane la 1688, din care către 1739 prea puțini mai rămăseseră în Țara Românească, majoritatea trecînd în Banat și Transilvania⁵³. Ce-i drept, de la miazăzi de Dunăre s-au efectuat și treceri treptate, continue, cu așezarea oamenilor fie în odăi turcești, fie în sate, ceea ce a alarmat autoritățile locale otomane. „...La Poartă hărăcerii au fost pîrit” că 15.000 de „sîrbi” au trecut în țară. În 1707 sosește un capigi-bașa cu firman: urmau

⁵³ Idem *Sud-Dunăreni în Țările Române (1688—1739)*, în „*Romanoslavica*”, XXIV, 1986, p. 185—186, *Tabelele 5 și 7*.

să se „spargă” odăile de aici, iar aducătorul poruncii trebuia „să ia pă toți sîrbii cei veniți den Țara Turcească... , să-i treacă dăcindea cu toate bucațele lor...”. Au fost găsiți „abiia, cu bun cu rău, numai 2500”, care au fost luați⁵⁴.

Și de-ar fi rămas pe teritoriul Țării Românești alte cîteva mii de sud-dunăreni aflați în amintita situație, și de-am adăuga pe toți cei 5000 refugiați de la 1688, precum și, poate, sutele de transilvăneni și moldoveni ce s-ar fi băjenit, nu vom putea întruni un total suficient de mare — la o populație ce depășea binișor 1 milion de persoane (Tabel 2) — pentru a argumenta „o creștere simțitoare” după 1701 ori în general în vremea Brincoveanului, și cu atît mai puțin „o explozie demografică”.

4. Rezultă deci că epoca dată n-a cunoscut creșteri însemnate de natalitate, nici reduceri importante de mortalitate ori imigrări impresionante. Comparația specificului diverselor perioade ale experienței demografice muntene, în decurs de un secol și jumătate, permite totuși postularea unei diferențieri cu privire la rata medie anuală de creștere: 0,2% în 1632—1687; 0,3% în anii 1688—1735; 0,2% în 1736—1774 (dar după 1761 este de luat aparte în considerare migrația externă, al cărei sold pozitiv devine acum important)⁵⁵.

5. Cum se explică atunci efectivul foarte mare de birnici din primii ani ai veacului al XVIII-lea? Suma lor reală (Tabel 1) a evoluat de la 70.000 pe la anul 1641, la 200.000 în 1701—1710, pentru a scădea la 147.000 în 1739, la 132.000 în 1741—1742 și la 130.000 în 1746. Este, indubitabil, vorba de sporirea enormă după 1701 nu a populației totale a țării, ci a contribuabililor, căci numai ei erau înscrși în catastrile Vistieriei, iar înmulțirea totalului veniturilor țării rezultă în mare parte din augmentarea materiei dajnice. Posedăm, altfel spus, un barometru al raporturilor între puterea domnească (interesată în înregistrarea unui număr cît mai mare de contribuabili) și acele forțe (stăpînii de moșii, dregătorii de diferite trepte, contribuabilii înșiși, organele de conducere satești și orășenești) care urmăreau exonerarea de dări, legală ori ilegală, a unor largi categorii.

Volumul foarte mare de birnici sub Constantin Brincoveanu este semnul reducerii considerabile a subînregistrărilor, adică al forței crescute a domniei. Și *vice-versa*: scăderea treptată ulterioară a volumul birnicilor rezulta din amplificarea caracterului deficitar al statisticilor de populație, recte din slăbirea relativă a autorității domniei.

ANEXA: Calamitățile abătute asupra populației Țării Românești 1688—1714

Țara Românească a avut de pătimit din cauza războiului turco-austriac din 1683—99. În 1689, trupele ducelui de Baden străbat teritoriul de la Cladova pînă la Rucăr: „au venit prin mijlocul țării de au făcut mare pradă, și au călcat mănăstirile și au stricat bisericile...”⁵⁶. Apoi pătrunde oastea generalului Heissler a aceleiași Curți de la Viena: în București „șăzînd o lună de zile, jafurile ce au făcut de pîine și de dobitoace nu poate om să

⁵⁴ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 164—165.

⁵⁵ Louis Roman, *Sud-dunăreni în Țările Române...*, p. 184, Tabel 2.

⁵⁶ *Istoria Țării Românești, 1290—1690. Letopiseșul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 194.

le spue"⁵⁷; letopisețul vorbește și de „răotatea ce au făcut Haizler... în țară cu oștile nemțâști..."⁵⁸. Împotriva acestora vin tătarii, „rășchirîndu-să pînă țară, după obiceiul lor"⁵⁹. Din cauza unora și a altora, „la primejdie și de istov prăpădire țara ajunsese, cît nimenea din creștini poci zice că n-au rămas fără pradă și de sărăcie scăpați, care de tătari, care de nemți, lăsînd multă sărăcime, carii arși de tătari și căznîți au murit, fără de robi ce au luat"⁶⁰. S-a adăugat și băjenirea oamenilor, căci domnul „au dat știre țării să să de în lături la munți"; totodată „trecut-au tătării doc, trei rînduri pen Țara Muntenească trecè, de mergè la Beligrad, unde să bătè turcii cu nemții, de făcè bogată stricăciune Țării Muntenești"⁶¹. În 1690, nevoit să vină la sud de munți, „cu multă boerime a Ardealului", groful Emeric Thököly „au mai zăbovit în țară, ducîndu-să pe-ncet la Diiu unde-i era ernatec și multe jafuri și răotăți au făcut în țară..."⁶². Amintirea tristelor întîmplări din 1689–1690 este timp îndelungat reținută de documente: „au prădat hoții și curuții țara" (1695)⁶³; „întîmplându-să de au venit nemții pe aici pren țară și făcîndu mare pradă țării..." (25 noiembrie 1696)⁶⁴; „întîmplîndu-să de au venit curuții aicei în țară și făcînd multe jafuri..." (26 martie 1708)⁶⁵; se amintește (la 19 septembrie 1710) de repararea unui heleşteu și a unei mori, stricate de nemți și tătari la Teșila, județul Dimbovița⁶⁶.

Încă de la sfîrșitul domniei lui Șerban Cantacuzino veniseră lăcustele, „de au pedepsit" 7 ani țara, provocînd în 1690–1691 „mare lipsă și foamete..."⁶⁷, cu urmări grele în starea de sănătate din mediile populare, dar și pe plan social⁶⁸.

Pentru a merge la Belgrad, în iunie 1694, tătarii iar intră în țară „cînd creștinii era de-și strîngea bucatele după cîmpu. Atuncea ei ș-au năpustit bucatele lor și au fugit din calea lor, pentru carii multă lipsă săracilor s-au făcut, că piinile care au fost în calea lor au perit, de n-au mai luat nimenea nimic"⁶⁹.

⁵⁷ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688...*, p. 28. Vezi, în acest sens, și Radu Popescu, *op. cit.*, p. 190.

⁵⁸ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 192.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 191.

⁶⁰ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 96. Tot așa și *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688...*, p. 29.

⁶¹ Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 325.

⁶² *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688...*, p. 32–33.

⁶³ Theodor N. Trăpcea, *Un episod inedit de la sfîrșitul secolului al XVII-lea petrecut în județul Mehedinți în Mehedinți — Istorie și cultură*, vol. II, Drobeta-Turnu Severin, 1980, p. 248.

⁶⁴ D. Buzatu, *Un hrisov brîncovenesc inedit*, în „Mitropolia Olteniei", X, Craiova, 1958, nr. 5–6, p. 430–433.

⁶⁵ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I. Țara Românească, București, 1961, p. 219.

⁶⁶ Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, XVII/51, colecția Manuscrise, nr. 128, f. 315–316.

⁶⁷ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 90–91; Radu Popescu, *op. cit.*, p. 193.

⁶⁸ Lia Lehr, *Factori determinanți în evoluția demografică a Țării Românești în secolul al XVII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie", VII, 1974, p. 175–176; Paul Cernovodeanu, *Environment and history Some considerations on the impact of natural disasters on the socio-economic and demographic situation of the Romanian countries (up to 1800)*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. VI, partea 1-a, București, 1980, p. 303. Un hrisov nedatat dintr-o listă de la 30 ianuarie 1702, amintește că „au izbăvit lăcustel(e)..." (Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 443–444). Se referă probabil la evenimentele din 1690–1691.

⁶⁹ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 102.

În 1695, sultanul Mustafa II — venind cu armatele pe la Porțile de Fier — trece prin Țara Românească, traversând apoi Dunărea la Nicopole. Ca și în împrejurările precedente, au fost strinse „zaharali”, s-au pregătit „conace”, s-au cheltuit „sute de pungă de bani”, de „au astupat gureli tuturor, cine ce ceré”⁷⁰, „fiind și țara fugită și băjănită...”⁷¹.

În 1696 se arunca o privire de ansamblu asupra durerilor aduse de amintitul război al puterilor limitrofe: „Iar în vremile acéstea, ajungând Țara Moldovei la mare slăbiciune și multe și nespuse călcări și păzi, cînd de tătari, cînd de lési, și Țara Ardealului fiind supt stăpînirea némților, rămas-au tot —reul pre această țară, și numai de aceea le cerea toate cite le trebuia. Care nu putea zice nimenea că va mai sta cineva pre pămîntul acesta, începînd și satele a să risipi de păsul ce era pre țară, pentru că jalbele domnului și ale săracilor nu să asculta la cei mari stăpînitori, căutînd ca niște lupi răpitori numai să-și plinească ale lor cite le trebuia...”⁷².

În vara anului 1697, o furtună puternică a cuprins întregul teritoriu dintre Carpați și Dunăre. Vîntul — „mare... iute” —, însoțit de ploaie, a sfărîmat case, biserici, a scos copaci din rădăcină, ucigînd mulți oameni: „Că era oameni mulți (într-aceste vremi lăcuitoi pînă păduri), cu dobitoacele lor, întru care multă pagubă s-au făcut”⁷³.

Dintr-o scrisoare domnească de la 10 iunie 1698 se vede că „estimpu să arată sămănăturile de pîne foarte proaste”, iar „pîne véche de an” se înțelege că nu se mai găsește. Întrucît există cereri de export spre Brașov, la sud de Dunăre și în Moldova, griul „este oprit să treacă” vreo lună de zile, pînă se va ști situația recoltei⁷⁴.

Într-o scrisoare către vidinlii (19—28 iunie 1699), sultanul amintește de un *arz* al lui Constantin Brîncoveanu: musulmani din Filordin/Florentin (lîngă Vidin) au pătruns înarmați în Țara Românească și au strămutat cu forța familii de aici, cu lucrurile lor, peste Dunăre⁷⁵. Și 1702 se menționează ca an de foamete în Țara Românească⁷⁶.

Accidente epidemice sînt atestate în anii 1689, 1693, 1696—1697, 1708 și 1710. De după 5 mai 1706 și pînă la sfîrșitul iernii 1706—1707 însă „au dat mare ciumă... și au pierit mult norod dă oameni”, atît în București, cit și în restul țării⁷⁷.

Multe necazuri și nenorociri a adus anul 1711. În primăvară „multă răceală și stricăciune în roade”, „vara cu lăcuste, pe alocurea cu secete multă, cu lipsă dă pîne, cu moarte în dobitoace” și ca urmare „flăminzie”. Apoi „cumplite și nesățioase ale turcilor cereri”, „gătiri dă oaste, zaharele, cară, salahori și altele...”. Astfel încît țara era „foarte necăjită și struncinată”;

⁷⁰ *Ibidem*, p. 110—112.

⁷¹ *Ibidem*, p. 110.

⁷² *Ibidem*, p. 113.

⁷³ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688...*, p. 95.

⁷⁴ N. Iorga, *Studii și documente...*, vol. X, p. 42—44.

⁷⁵ *Documente turcești privind istoria României*, ed. Mustafa A. Mehmet, vol. I, București, 1976, nr. 196.

⁷⁶ Ioana Constantinescu, *Agricultura în Țara Românească în timpul regimului fanariot*, în „Revista de istorie”, XXXII (1979), nr. 4, p. 665, n. 9. Nu se prezintă sursa acestei știri, pe care — din păcate — n-am putut-o verifica.

⁷⁷ Ilie Corfuz, *Însemnări de demult*, Iași, 1975, p. 171, n. 1. (Datarea am dedus-o prin coroborare cu Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 158, 160).

se vorbește și despre „multă neputință și sărăcie a țării, care „să afla... la mare slăbiciune”, iar „raiao au ajunsu la mare sărăcie”⁷⁸.

În august 1712, la Tirgoviște „să întimplase dă să aprinsese tirgul, ulița cea mare și arsesse foarte rău, pină încit ajunsese focul și în curtea domnească... ”⁷⁹. În martie 1713, țara „foarte tare slăbise, că și vitele să rărisă și pîinea să înpuținase”⁸⁰.

R É S U M É

Un document récemment publié a été daté 1741—1742, mais les informations qu'il contient concernent la période d'application de la réforme fiscale du Constantin Brincoveanu (1701—1708/1710?). Le document déjà mentionné nous dit qu'à ce moment-là il y avait 200.000 foyers imposables; cette situation est confirmée par des preuves contemporaines et ultérieures. Les séries statistiques nous montrent la même chose: le nombre réel des entités imposables était secret: après 1701 ce nombre a grandi beaucoup, tandis qu'après 1710 il s'est graduellement diminué. Les affirmations antérieures-qu'a l'époque du Constantin Brincoveanu la Valachie a connu une importante évolution démographique-sont infirmées par les tendances de la natalité, de la mortalité et de la migration externe. Les fluctuations de la population indiquent l'évolution du nombre des personnes imposables et pas celle du nombre des habitants. Donc nous avons un baromètre pour les rapports entre le Prince (qui était intéressé d'avoir toujours plus nombreux contribuables enrégistrés) et les groups qui favorisaient l'exonération-légale ou illégale-des contribuables.

P R É C I S

A recently published document was dated 1741—1742, but the information it provides deal with the period in which Constantin Brincoveanu's financial reform was applied (1701—1708/1710?). The already mentioned document shows that there were 200,000 taxpayers at that time; this is confirmed by contemporary and ulterior testimonies. The statistic series prove the same thing: the real taxpaying unities were kept secret; their number greatly increased after 1701, but, after 1710 it gradually decreased. The previous statements that during Constantin Brincoveanu's reign an important demographic growth occured in Wallachia-are invalidated by the tendencies in natality, mortality, and external migration, specific for that time. The fluctuations of the population do not indicate the demographic evolution, but that of the taxpayers'. Thus, we have a good barometer of the relationship between the ruler (who was interested in having an ever greater number of taxpayers registered) and the groups who — legally or illegally — tried to exonerate from taxes as many taxpayers as possible.

⁷⁸ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 180, 182, 188, 190, 193.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 199.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 206.